

AZ 1997. ÉVI KULTURÁLIS TÖRVÉNYTERVEZET KÖZMŰVELŐDÉSI FEJEZETEIRŐL*

A kormány által elfogadott, az "1997. évi ... törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről" című Törvényjavaslat közművelődésre vonatkozó, IV. részét alapos szakmai előkészítés és egyeztetések sora előzte meg. A jelenlegi Törvényjavaslat egyfelől széleskörű szakigazgatási, szakmai, érdekképviseleti egyetértés eredménye, másfelől határozottan elhatározott szándékok - ma is vitatott - terméke.

Minden érintett szervezet és szakember egyöntetű véleménye szerint szükség van a közművelődés jogi rendezésére, a gazdasági feltételek javítására, a közművelődés egészének törvényi megerősítésére. Önmagában ez a jogalkotási törekvés nem váltott ki politikai vagy ideológiai vitát. (Szórványosan találkozhattunk csak globális kritikával, - például Tamás Gáspár Miklós Ilócipőben közzétett megjegyzésével, - ezek száma azonban eltörpül a támogató észrevételek mellett.) A kultúra, egyébként erős ideológia-hordozó szerepének ismeretében, ezt a pártatlan rokonszenvet jelentős eredményként könyvelhetjük el. Reményeink szerint mindez a magyar társadalom - évszázados - művelődés iránti elkötelezettségét tükrözi.

Megmutatkozott továbbá az is, hogy a közművelődés mibenlétét, célját, szerepét illetően meglehetősen egységes kép él a társadalomban. Magyar Bálint miniszter a Törvényjavaslat közlését bevezető interjúban mondja: az elmúlt évtizedekben a közművelődés "az aktív, öntevékeny, nem hivatásos, iskolán kívüli közösségi művelődési tevékenység gyűjtőfogalma lett". Feltehetően az egyöntetű megítélésnek köszönhető, hogy a közművelődés fogalmi tisztázása nem váltott ki vitát, az állam és a települési önkormányzatok feladatainak meghatározásában, a közművelődési tanácsok funkcióinak megjelölésében, a normatív költségvetési támogatás szükségességének kérdésében az érintettek körében a legteljesebb egyetértés alakult ki.

Ezzel szemben szélsőségesen eltérnek a vélemények az intézmények szerepének a megítélésében. A két évvel ezelőtt felkért szakmai előkészítő bizottság olyan tervezetet készített, melynek egyik határozott célja a meglévő intézmények működési feltételeinek a biztosítása volt. Ezt a törekvést megerősítette minden érintett szakmai szervezet és valamennyi e tárgyban összehívott közművelődési fórum. A jogalkotók azonban ezzel a szándékkal ellentétes Törvényjavaslatot készítettek és terjesztettek a kormány elé, amely:

- se közszégi, se városi, se megyei szinten nem teszi kötelezővé intézmény fenntartását,
- pattalanná bővíti a közművelődési intézmény fogalmát,
- megerősíti az Önkormányzati Törvényben szereplő közösségi színtér kategóriát, amely a 6. §) pontja szerint lényegében lehet valamiféle egyszerű "helyiségegyüttes",
- lehetővé teszi, hogy a települési önkormányzatok köz- művelődési megállapodás keretében bármilyen szervezetet vagy magánszemélyt megbízzanak ennek a feladatnak az ellátásával,
- a megjelölt feladatok tartalmi megvalósítására semmiféle garanciát nem jelöl meg, semmiféle ellenőrzésre vagy nyilvántartásra nem teremt lehetőséget.

A helyzet ellentmondásosságát mutatja, hogy a Kormány által elfogadott Törvényjavaslatot, a Művelődési és Közoktatási

Minisztérium támogatásával közlő Magyar Hírlap melléklet a "KÖNYVTÁR, MÚZEUM, MŰVELŐDÉSI HÁZ" alcímet viseli, miközben az egész terjedelmes javaslatban egyetlen egy helyen szerepel a művelődési ház szó, a 75. §-ban, amikor a tervezett törvény azt sorolja, hogy mi töltheti be a közművelődési intézmény szerepét. Kulturális vagy sportlétesítmény is lehet közművelődési intézmény, de minden egyéb intézmény lehet közművelődési intézmény, amennyiben közművelődési szolgáltatást ellát. Itt említi a Törvényjavaslat, hogy "művelődési otthon, ház, központ, szabadidőközpont, közösségi ház, ifjúsági és gyermekház, faluház, klubkönyvtár" is lehet közművelődési intézmény. Nevezett alcím bizonyára csak publicisztikai fogásként került a melléklet elejére, az ellentmondást azonban így is jelzi. Valamilyen mélyebb okának kell lenni annak, hogyha a fehér elefántról szóló törvényben bármi szerepelhet, csak éppen a "fehér elefánt" szóösszetétel-nem.

Az ellentmondás mibenlétét a Törvényjavaslat közlését bevezető miniszteri interjú világítja meg. Az interjú - önmagát nem felfedő készítője - a következő állítást és kérdést fogalmazza meg: "Közismert a nonprofit terület és a közművelődési intézmények közötti rivalizálás. Dönt-e a jogszabály, nyit-e az első felé, vagy inkább 'bebetonozza' az utóbbiakat?" A művelődési és közoktatási miniszter nem igazítja ki a kérdést megelőző téves és félrevezető állítást, hanem válaszával kimondatlanul is bizonyos mértékig igazolja azt, amikor a következőket mondja: a nonprofit szféra "lehetőséget nyit e színterek közművelődési megállapodás keretében történő működtetésére. A jövőben várható a fenntartói társulások és működtetési formák bővülése, ezért a jogszabály nyit ebbe az irányba..."

Ez az újságírói állítás jól tükrözi azt a szemléletet, ami miatt az intézmény vagy nonprofit szervezet látszatellenőrzése oldódás helyett inkább kiéleződött. Holott az állítás nem igaz, gyakorlatilag nincs ilyen rivalizálás, elvétel lehet csak ilyen példát találni. A legtöbbször éppen erőteljes együttműködés van a közművelődési intézmények és a civil szervezetek között. Szerény vizsgálattal számszerűen bizonyítható lenne, hogy ott tevékenykedik több közművelődési civil szervezet, ahol infrastruktúrát, információt, pályázati tanácsokat (stb.) biztosítani képes művelődési ház működik és ott van lényegesen kevesebb és gyengébb nonprofit szervezet, ahol nincs intézmény! Ez az úgynevezett rivalizálás az értelmiségiek egy szűk csoportjának megingathatatlan és fennmaradó meggyőződése, de a gyakorlatban jóval ritkábban fordul elő, mint ennek az ellenkezője, azaz az értelmes, tartalmas, hasznos együttműködés.

A kétféle szerveződési forma ellentétbe állítása azonkívül, hogy nem felül meg a valóságnak, azért rendkívül hátrányos, mert gyökeresen mások a kétfajta szervezet értékei, erői, lehetőségei. A jól működő nonprofit szervezetek döntő többsége egyetlen célra alakult, egyetlen területen végzi munkáját, sokszor kimagasló színvonalon és rendkívül nagy társadalmi haszonnal. A Törvényjavaslat azonban (a 77. §-ban) nyolc pontban sorolja fel a települési önkormányzatok közművelődési feladatait. Valószínűleg egyetlen nonprofit szervezet sincs az országban, amelyik ténylegesen a felsorolt nyolc feladatcsoport mindegyikében tevékenykedne. Emellett ez a nyolc pont a jogi megfogalmazás szükségzerű tömörsége miatt erősen elvonatkoztatott. Szakmai anyagban a nyolc pont szinte mindegyikét további 8 vagy 10 konkrét feladattá kellene felbontani. A d)

* A tanulmány az Országgyűlési Könyvtár megbízásából készült szakértői anyag.

pontban szerepel például - az ismeretszerző körök említése mellett - "az amatőr alkotó művelődő közösségek tevékenységének támogatása". Ennek az egy feladatnak való megfelelés feltételezi - a felosztás részletességétől függően - 12-18 amatőr művészeti szakterület áttekintését, információinak, kiadványainak, képzéseinek, pályázatainak, fesztiváljainak és találkozóinak valamilyen mértékű ismeretét. (Kórusok, szimfonikus és kamara zenekarok, egyéb sajátos zenekari ágazatok (pl. citera, fúvós), képzőművészeti szakkörök, fotószakkörök, film és videó alkotókörök, színjátszó csoportok, drámapedagógia mozgalom, báb-csoportok, társastánc és mozgásművészeti csoportok, pantomimesek, szavalóköri, sajátos komplex, nyitott művészeti formák, pl. játszóházak) S itt a népművészeti szakterületeket még nem említettük, mert a hagyományok ápolása másik pontban szerepel). Nincs mód mind a 8 feladatcsoport példaszertű részletezésére sem, csak annak hangsúlyozására, hogy összességében a közművelődés az országot behálózó szakmai mozgalmak és események rendkívül sokszínű szövedéke. Ebből a civil szervezetek döntő többsége - adottságaiból következően - szükségszerűen egyetlen egy szakágazatban vagy mozgalomban érdekelt (népfőiskolát szervez vagy néptánc együttest működtet vagy helytörténeti gyűjtőmunkát végez és a többi szakterületről semmiféle tájékozottsággal nem rendelkezik). Az intézménynek és a szakembernek viszont kötelessége az egész átlátása, ismerete, valamennyi információ helyi közvetítése, valamennyi tevékenység helyi segítése és - a lehetőségek szerint - feltételeinek biztosítása.

Az intézmények megszűnésével vagy működési kereteik csorbulásával a különböző közművelődés szakágak és mozgalmak is hátrányt szenvednének, mivel képtelenek lennének minden településre kiterjedő hálózat kialakítására. Kisebbségi településeken gyakorlatilag ma a művelődési házban integrálódik mindaz, ami fentebb egymástól független műhelyekben születik. Minél lejjebb haladunk a területi és települési hierarchiában, a szakosodás sokszínűsége aszerint csökken és végül is lenni fűt össze minden egy helyi központban. Helyben azonban lehetetlenné válna ennek az integrációs szerepnek a megvalósulása, hogyha nem lenne egységes áttekintés és információs rendszer. A művelődés egésze is vesztené, de az egyes szakterületek is csorbulnának, mert lényegesen csökkenne a helyi, települési bázisainak a száma.

Intézményes feladat ezenkívül az épületek és az eszközök szakszerű fenntartása, karbantartása, fejlesztése. Kis egyesületek nehezen képesek erre, olyan munkát vállalnak - kezdetben talán örömmel -, amely saját céljaik megvalósítását veszélyeztetheti.

Mindez részéről nem intézmény pártiság és különösen nem nonprofit ellenesség, hanem azért való protestálás, hogy mindkét szerveződési típus megtalálja a maga helyét, a saját eszközeivel legyen részt a magyar közművelődés meglévő értékeinek megőrzésében, gazdagításában és ne rivalizáljon, hanem éppen együttműködjön egymással.

A Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete által a jelen Törvényjavaslatához fogalmazott módosító javaslat ezt az alapkérdést illetően a következőképpen fogalmaz: "A közművelődési intézmény és/vagy közösségi szintű fenntartója költségvetési normatív támogatásban abban az esetben részesülhet, ha az általa fenntartott intézmény és/vagy közösségi szintű rendelkezik érvényes működési engedéllyel, alapító okirattal és a közművelődési intézmények és/vagy közösségi szintű országos nyilvántartásában szerepel." Gyakorlatilag a javaslat lehetővé teszi, hogy szakmailag megfelelő intézmények biztosítsák továbbra is a közművelődési alapellátást. A stabilitás, valamint a nyilvántartás érdekében történő ellenőrizhetőség vitathatatlan előnye a KKDSZ javaslatnak. Hátránya, hogy azokon a településeken sem tesz lehetővé más meg-

oldást, ahol valóban erre a célra alakult, jól és hasznosan tevékenykedő egyesület, alapítvány, közhasznú társaság működik vagy jöhet létre.

Maga a Törvényjavaslat viszont az intézmények rovására nyit a nonprofit szféra felé, tehát bizonyos mértékig a kiszorításukat sugallja, így a nyitással hasznot hajthat, de a kiszorítással kárt okozhat. Ez az egyik hátránya, de még jelentősebb veszélyt hord magában a javaslat, mivel a kiválóan megfogalmazott közművelődési célok és feladatok megvalósítását a lehető legteljesebb mértékben parttalaná teszi, miközben - egyébként nagyon helyesen - pénzt rendel hozzá. Magyarán: az intézmény felváltása érdekében az önkormányzat a jelen Törvényjavaslatban leírtak szerint bárkivel köthet közművelődési megállapodást, gyakorlatilag a kocsmárossal, a diszkóossal, a sógorral vagy a komával, s hogyha esetleg ezek a személyek vagy fantomszervezetek semmit nem csinálnak vagy csak kárt okoznak - mivel ezt senki semmilyen mértékben nincs joga ellenőrizni -, a normatív támogatás akkor is jár.

A problémát csökkentené, ha megyei, városi, fővárosi kerületi szinten a közművelődési intézmény fenntartása kötelezővé válna. Ez nem zárja ki egyes konkrét feladatok más szervezetekkel történő megoldását közművelődési megállapodás keretében. (Jelenleg ezen a települési szinten - clég homályosan - a közművelődési intézmény "fenntartásában résztvesz" megfogalmazás szerepel.)

A települések összességében többféle megoldás is célravezető lehet:

- a KKDSZ. fentebb idézett módosító javaslatának elfogadása, azzal a kitételrel, hogy a nyilvántartásba vett intézmények és színterek kötelesek a civil szervezetek működéséhez az általuk igényelt feltételeket és szolgáltatásokat biztosítani,

- a közművelődési intézmények, közösségi színterek és a Törvényjavaslatban meghatározott valamennyi feladat folyamatos ellátását vállaló nonprofit szervezetek nyilvántartásba vétele és fent jelzett módon a normatív támogatás függővé tétele,

- a 77. §-ban meghatározott feladatok ellenőrizhetőségének megteremtése (bármilyen szervezet által történik is annak megvalósítása) és a költségvetési normatív támogatás szintén a már említett módon történő függővé tétele.

Mindegyik változatnak van előnye is, hátránya is, egyéb módok is elképzelhetők. Döntő fontosságú és művelődéstörténeti jelentőségű azonban az, hogy a fent jelzett probléma valamely formában feloldásra kerüljön. Mind a feladat tartalmát, mind nehézségét érzékelteti az UNESCO Kultúra és Fejlődés Világbizottságának ajánlása: "A demokratikus irányítás minősége két oldal együttműködésétől függ: az egyik oldalon ott van az állami intézmények jellege és az állami hivatalnokok fogékonysága és elszámoltathatósága; a másik oldalon ott van a civil társadalom jellege és az, hogy ellenőrizni tudja-e az állami apparátust. Mindkettőt segíteni, ösztönözni kell, fokozatosan és gyakran fájdalmasan kell létrehozni."